
6 · Úr frumformum í skrift Hástafir/Stórir stafir

Markmið kaflans er setja fram muninn á að skrifa hástafi og lágstafi. Eftir að hafa lesið hann hefurðu vonandi vissa innsýn í eiginleika hástafa og átt að geta kennt byrjendum stóru stafina.

Annar heimur

UPPHAFLEGA voru einungis hástafir í latneska stafrófinu. Þeim má raðu upp á ýmsa vegu. Við skiptum þeim í þrjá hópa. Flestir taka mið af frumformum: þrihyrningi, ferhyrningi og hring.

Glæsileg fyrirmynd

Stóru stafirnir í Ítalíuskrift eru fengnir úr 2000 ára gömlum rómverskum áletrunum. Þeir eru gullfallegir þótt ekki sé tekið út með sældinni að skrifa þá með penna.

Enn í dag eru stafirnir A og V með þríhyrningslagi. Úr stöfunum O og Q er stutt í hringinn.

ABCDEF
GHIJKLMNOPQR
STUVWXYZÞÆ

Takmarkanir

Hástafir eru notaðir til að byrja setningar og sérnöfn. Þeir eru gagnlegir til áherslu en sjaldan auðlesnir í löngu meginmáli. Tengd skrift er þeim ekki eiginleg.

Lágstafir komu seinna til sögunnar. Ritarar reyndu öldum saman að skrifa stóru stafina hratt, læsilega og án óþarfa fyrirhafnar. Litlu stafirnir eru afrakstur þess.

Fæstir hástafanna hafa ákveðna slóð. Ekki skiptir öllu máli hvaða dráttur er fyrstur. Þeir hallast álíka mikið og lágstafirnir..

Abc

Efðavenja

Í Ítaliuskrift eru stóru stafirnir lægri en yfirleggir. Það skapar meira jafnvægi. Milli yfirlínu og miðlínu er stundum dregin lína sem kölluð er hástafalína. Hún sýnir hæfilega hæð.

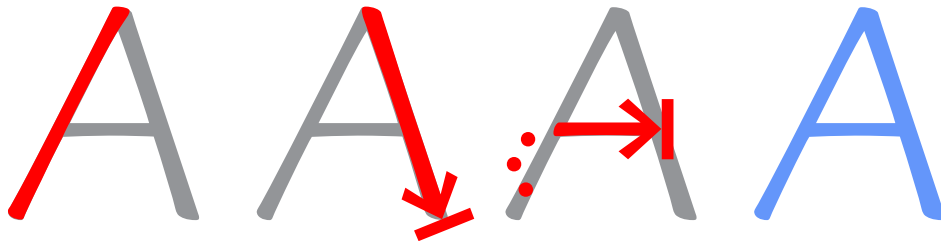
A-hópurinn

STAFIRNIR eru að mestu búnir til úr skálinum. Þríhyrningar koma efalaust við sögu í þeim flestum.

A V W M N K X Y Z

Tilætlunarsemi

Þessir stafir eru ekki eins auðveldir og þeir virðast við fyrstu sýn. Fólk er vant fallegum stöfum á prenti og gerir kröfur án þess að taka eftir þeim.

Byrjaðu stafinn A á skálegg. Reyndu að ná réttum halla. Þú getur byrjað að ofan eða neðan eftir því sem þér sýnist.

Hægri skáleggurinn á að byrja að ofan og enda á grunnlínunni. Þar lyftirðu blýantinum.

Færðu blýantinn á vinstri skálegginn, rétt fyrir neðan miðju. Gerðu þverstrikið og lyftu blýantinum. Ekki er tengt úr hástöfum en þegar Ítalíuskriptin er orðin þér töm geturðu tengt úr þverstrikinu í næsta lágstaf á eftir.

Ekki er eins nauðsynlegt að hver dráttur í hástöfum sé skrifaður í rétta átt eins og í lágstöfunum.

Byrjaðu stafinn V á skálinu frá hástafalínu niður að grunnlínu. Seinni dráttinn geturðu byrjað hvort sem þér sýnist að ofan eða neðan.

Stafurinn W er ekki stafurinn V tvítekinn. Vinstra megin sést hvernig fer þegar það er reynt. Stafurinn verður of breiður. Helmingarnir tveir virðast í þann veginn að detta hvor í sína áttina.

Strikin í stöfunum sýna hallann. Vinstra megin hefur stafurinn V verið skrifaður tvisvar. Hægra megin sést hversu mikið verður að halla letrinu og þrengja það til þess að gera stafinn W vel úr garði.

Byrjaðu á skáa frá hástafalínu niður að grunnlínu. Bættu við öðrum drætti, hvort sem er upp eða niður. Sá þriðji á að fara niður á við en þann fjórða má skrifa í hvora átt sem er.

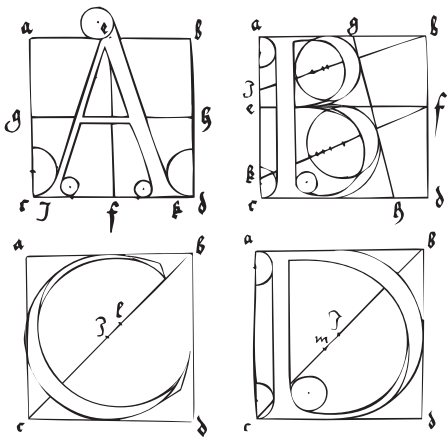

Fyrirmynd

Hástafir Arrighis eru hvatning og innblástur en henta okkur tæplega sem forskrift.

Ugo da Carpi var snillingur, sennilega besti tréskeri sextánda aldar. Frummyndir Arrighis að flestum stöfunum hér að ofan eru lægri en fjórir millimetrar. Of mikils væri til ætlast ef búist er við gallalausri tréristu af þeim.

Í stað þeirra styðjumst við við steinhöggna áletranir Rómaveldis sem nóg er til af.

Rökhyggja og snilligáfa

Í þriðja bindi *Underweysung der Messung* sýnir Albrecht Dürer hvernig hverjum og einum er kleift að draga upp hástafi með reglustiku og sirkli (Nürnberg: H. Formschnender, 1538).

Fyrsti dráttur stafsins M er annað hvort skrifaður upp eða niður. Annar drátturinn er á ská frá hástafalínu til grunnlínu. Þann þriðja má skrifa í hvora áttina sem er. Sá fjórði er niður á við.

Svona má temja sér hlutföll stafsins M.

Byrjaðu á stafnum V og bættu síðan við ytri leggjunum. Þegar þú hefur náð tókum á löguninni geturðu skrifað stafinn eftir kúnstarinnar reglum.

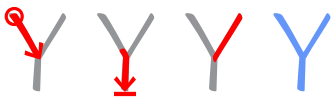
Byrjaðu stafinn N á beinum legg. Næst gerirðu skálegg frá hástafalínu til grunnlínu. Að lokum gerirðu annan beinan legg, hvort sem er upp eða niður. Láttu stafinn ekki verða of þröngan. Byggðu hann á ferningi.

Byrjaðu stafinn K að ofan. Miðaðu efri skáanum á fyrri legginn, rétt fyrir ofan miðju. Dragðu neðri skáann niður að grunnlínu án þess að lyfta blýantinum.

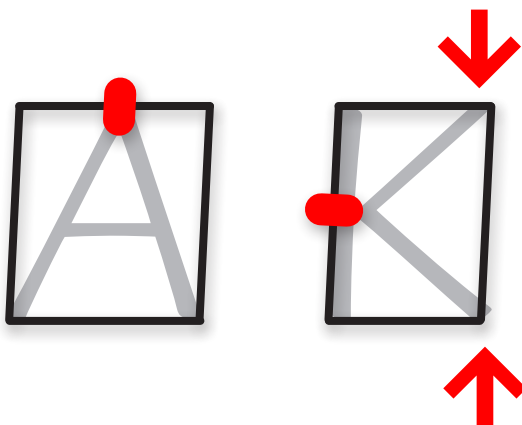
Stafurinn X byrjar á skáa niður á við og til hægri eins og lágstafurinn x. Lyftu blýantinum, byrjaðu aftur að ofan og gerðu skáa niður á við til vinstri.

Þú byrjar stafinn Y eins og stafinn X, með skáa niður á við til hægri. Þegar þú ert kominn rúmlega hálfa leið breytirðu um stefnu og gerir beinan legg niður að grunnlínu. Lyftu blýantinun og gerðu seinni skáann.

Stafurinn Z byrjar á drætti til hægri. Honum fylgir skái til vinstri niður að grunnlínu. Láréttur dráttur til hægri lýkur stafnum.

Gagnlegir kassar I

Hallandi ferhyrningar gefast oft vel til þess að útskýra mikilvæga smámuni.

Þeir auðvelda til dæmis að draga til stafsins A eða rata á mittið á stafnum K. Formskyn barna eflist þegar þau taka eftir að efri skái stafsins K teygir sig minna til hægri en sá neðri.

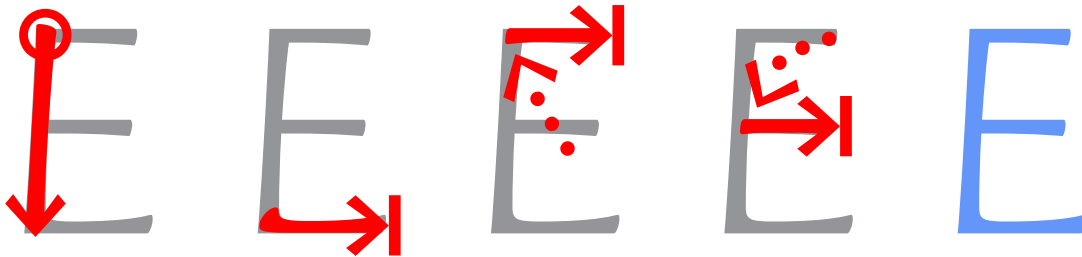
E-hópurinn

AÐ stafnum J undanteknum er E-hópurinn gerður úr beinum línunum. Ef gætt er að jöfnum bilum milli stafa og innan þeirra þarf lítið fyrir þeim að hafa.

EFTLHIJÆ

Tímans tönn

Með tímanum þróuðust hástafir og breyttust smám saman í litlu stafina. Stafurinn J bættist við stafrófið í lok miðalda og hefur haldið löguninni.

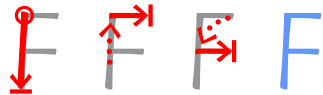
Byrjaðu stafinn E á legg frá hástafalínu til grunnlínu.

Snúðu til hægri og gerðu neðsta þverstrikið. Lyftu blýantinum.

Færðu blýantinn á sama stað og þú byrjaðir staflegginn. Gerðu efsta þverstrikið. Lyftu blýantinum.

Færðu blýantinn á legginn, rétt fyrir ofan miðju, og gerðu miðstrikið.

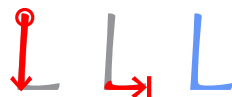
Þessi slóð stafsins E hefur verið óbreytt síðan í Rómaveldi forna. Ef þú gerir boglinur í staðinn fyrir horn kannastu líklega við slóð stafsins e. Hún er óbreytt þótt útlit stafsins hafi breyst.

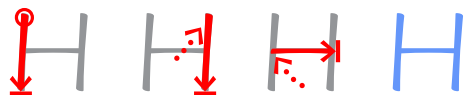
Stafurinn F er nauðalikur stafnum E. Þú byrjar efst til vinstri og gerir legg. Þá lyftirðu blýantinum og gerir efra þverstrikið. Að lokum lyftirðu blýantinum aftur og gerir lægra þverstrikið.

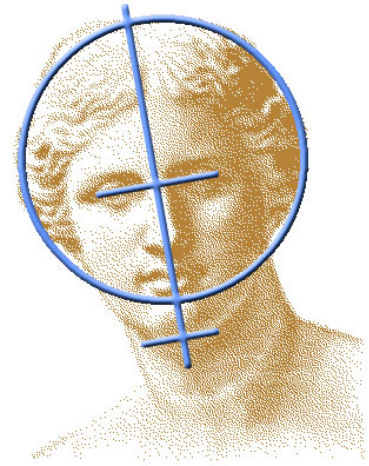
Fyrri dráttur stafsins T er leggurinn. Lyftu blýantinum af grunnlínunni, færðu hann upp að hástafalínunni og gerðu þverstrikið frá vinstri til hægri..

Stafurinn L er eins og stafurinn E ókláraður. Að stafleggnum loknum bætist við þverstrik til hægri eftir grunnlínunni.

Gerðu leggina fyrst þegar þú skrifar stafinn H. Ljúktu stafnum með þverstriki. Láttu stafinn ekki verða of þröngan. Byggðu hann á ferningi.

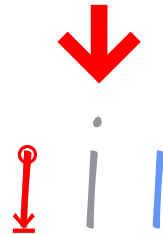

Þrjú prósent

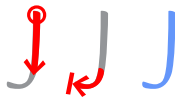
Margra alda þróun aðlagaði leturform smátt og smátt dansandi pennaoddi. Þannig kom til sögunnar skrift sem hægt var að kenna sem hreyfingu.

Stóru stafirnir hafa litið breyst í 2000 ár. Þá verðum við að kenna sem kyrrstæð form.

Sem betur fer eru hástafir hlutfallslega fáir. Að meðaltali reyndust þeir færri en 3% í textagreiningu á þremur íslenskum verkum (Njálu 3.6%, ævintýrinu Búkollu 2.8%, Grasaferð eftir Jónas Hallgrímsson 1.2%).

Stafurinn I er aðeins einn leggur. Fyrir ofan hann seturðu aldrei depil nema þegar þú skrifar tyrknesku.

Þú byrjar stafinn J eins og aðra leggi. Þegar hann fer að nálgast grunnlinuna byrjarðu að beygja til vinstri.

Stafurinn Æ byrjar á drætti sem annað hvort er skrifaður upp eða niður. Þú bætir við stafnum E og endar á miðstriki. Sumir hafa hnykk á því fyrir útlitssakir. En ekki er goðgá að gera það með beinni línu.

Ótækt er með öllu að gera stafinn Æ með því að bæta þverstrikum á stafinn A.

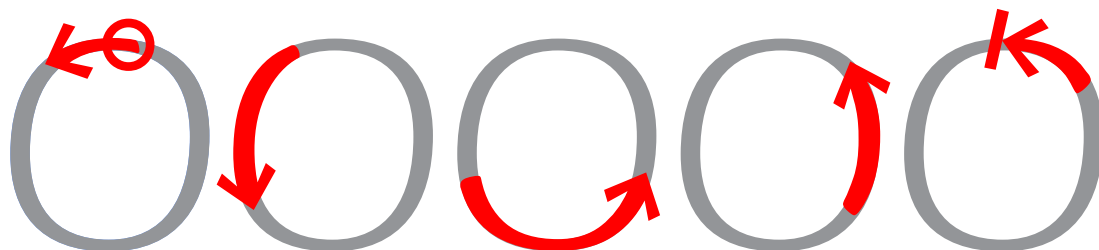
O-hópurinn

HRINGUR er erfið lögur. Hann er hreint form, getur hvorki verið meira né minna en hringur. Annað hvort er hann hringur eða er það ekki.

O Q C G D ð Þ P R B S U

Sigursælt undanhald

Hringur er erfiðari en sporbaugur. Stafir sem upphaflega voru byggðir á hring eru nú á dögum orðnir auðveldari í lögur.

Löguninni á stafnum O má lýsa sem samruna af hring og mjög lauslegum ferhyrningi.

Byrjaðu stafinn O að ofan. Gerðu bogadregna línu til vinstri og dálítið niður á við.

Þú beygir og gerir vinstri hliðina með bogadreginni línu niður á við.

Eftir aðra beygju myndarðu botninn með grunnri boglínu til hægri og beygir síðan upp á við aftur.

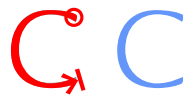
Hægri hliðin er bogadregin lína upp á við.

Eftir fjórðu beygjuna lýkurðu stafnum.

Að síðasta drættinum undanskildum er stafurinn Q nákvæmlega eins og stafurinn O.

Að stafnum O loknum lyftirðu blýantinum. Þú setur hann niður aftur við stafinn neðanverðan, lítið eitt vinstra megin við miðju. Gerðu drátt til hægri og niður á við, dálítið lengra en stafinn sjálfan.

Stafinn C geturðu gert í einum drætti. Þú byrjar hægra megin og endar næstum beint fyrir neðan staðinn sem þú byrjaðir á.

Byrjaðu stafinn G á því að skrifa stafinn C.

Lyftu svo pennanum og byrjaðu seinni dráttinn nálægt stafnum miðjum. Gerðu fyrst stutt þverstrik, jafnlangt til hægri og endarnir á belgnum. Stuttur leggur niður að neðri boglínunni lýkur stafnum.

Byrjaðu stafinn D á beinum legg frá hástafalínu til grunnlínu. Þar lyftirðu blýantinum.

Byrjaðu seinni dráttinn frá efsta punkti á leggnum. Hann fer fyrst til hægri og síðan niður á við eins og þú værir að skrifa stafinn O í öfuga átt. Þegar komið er niður að grunnlínu lýkurðu honum við legginn.

Betri aðferð

Byrjaðu stafinn D á beinum legg frá hástafalínu til grunnlínu. Þar lyftirðu ekki blýantinum.

Snúðu til hægri, gerðu stutt þverstrik og lyftu blýantinum.

Byrjaðu seinni dráttinn efst á leggnum. Hann gerirðu fyrst til hægri og síðan niður á við eins og þú værir að skrifa stafinn O í öfuga átt. Þegar komið er niður að grunnlínu lýkurðu honum við stutta þverstrikið.

Á sama hátt má líka skrifa stafinn B. Leggurinn og stutt þverstrik minna á stafinn L. Efri boginn er skrifaður eins og venjulega. Sá neðri nemur staðar við þverstrikið.

Mörgum börnum gengur betur með þessari aðferð. Engin ástæða er þó að halda henni til streitu.

Betri aðferð

Stafina D og B er auðveldara að skrifa með legg sem endar á stuttu þverstriki. Slóðin notuð í stöfunum L og E.

Stafinn B má eins skrifa á hefðbundinn hátt. Efir beinan legg frá hástafalínu til grunnlínu er blýantinum lyft. Seinni drátturinn byrjar á sama stað og sá fyrri. Hann er skrifaður í boga til hægri, niður að grunnlínu og nemur staðar við staflegginn.

D H Ð

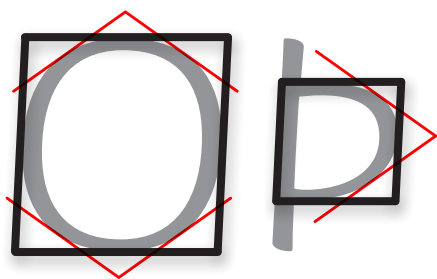
Þverstrikið á stafnum Ð á að vera álíka hátt og á stafnum H. Það er haft á miðjum leggnum eða rétt fyrir ofan hann.

Belgir stafanna Þ, P, R og B eru misstórir. Þannig smáatriði þýðir varla að heimta af byrjendum. Ekki gerir þó neitt til að minnst á þau strax í upphafi.

Þ P R B

Stafurinn Þ byrjar á legg og blýantslyftu eins og stafurinn D. Seinni drátturinn myndar belg sem er rúmlega helmingur af hæð stafsins.

Þ P P

Stafurinn P byrjar á legg og blýantslyftu eins og stafirnir D og Þ. Honum ætti að ljúka rétt fyrir neðan miðjan legg.

R R R R

Gagnlegir kassar II

Boglinur má króa af með ferhyrningum og skálinum ef á þarf að halda.

Leggurinn á stafnum R er eins og og leggurinn á stafnum P, en belgurinn á stafnum R á að vera minni.

Boginn ætti að lenda á leggnum miðjum, dálítið hærra en á stafnum P. Drátturinn á að staðnæmast við

legginn án þess að pennanum sé lyft og verða að skáa niður að grunnlínu.

Stafurinn S er skrifaður eins og lágstafurinn s. Þú byrjar rétt fyrir neðan hástafalínuna, til hægri, og gerir drátt upp á við til vinstri og eftir það niður á við.

Miðjan er stutt og þráðbein en með boglínur á báðum endum.

Neðsta boglínan er grunn. Úr stafnum S er ekki tengt.

Stafurinn U varð til þegar stafurinn V linaðist að neðan.

Byrjaðu vinstra megin. Þegar þú hefur skrifað fyrri legginn hálfu leið niður að grunnlínu verður drátturinn að grannri boglínu. Næst áttu tveggja kosta völ. Þú getur lokið stafnum með drætti upp að hástafalínunni. Eins geturðu byrjað hann þar og látið hann mæta neðri boglínunni.

Hástafir í Ítaliuskript eru einfaldir en kröfuharðir. Þú þarft að setja á þig hverjir eru grannir (til dæmis stafirnir E og S) og hverjir breiðir (stafirnir H og N).

Sömu drættir, ný form

Á fimmtán öldum gjörbreyttist lögun stafsins D. Tveggja drátta slóðin hélst þó að mestu leyti hin sama.

Tölur

TÖLUSTAFI fengum við hjá Aröbum sem sóttu þá til Indlands. Þeir rótfestust ekki á Vesturlöndum fyrr en prentverk kom til sögunnar á 15. öld. Lögum sumra þeirra á sér hvorki hliðstæðu í stóru né litlu stöfunum.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 H

Hlutföll

Tölur eru jafnháar og hástafir. Í dálkum er reynt að láta grannar standast á við gildar.

Stafurinn O og núll eru bæði skrifuð með sömu hreyfingu: þú byrjar efst og myndar vinstri hliðina fyrst.

Talan 1 byrjar á stuttum upphafsdrætti. Hann þarf að hallast nóg til þess að ekki sé villst á honum og lárétta strikinu á tölunni 7.

Talan 2 byrjar á boglínu. Eftir að þú hefur myndað hálfhring réttirðu úr henni. Hún verður að skáa til

◊ ١ ٢ ٣ ٤

0 1 2 3 4

٥ ٦ ٧ ٨ ٩

5 6 7 8 9

Heppileg nýjung

Indversk- arabískar tölur eru betur fallnar til reiknings en rómverskar. Uppröðun í dálka á vel við tugakerfið. Núllið var nýtsamleg viðbót.

vinstri niður að grunnlínu. Neðri helmingurinn er nauðalíkur stafnum z.

B 3 3 3 3

Eins og talan 2 hefst talan 3 með boglínu. Hún á að mynda rúman hálfhring og snúa svo við. Úr henni verður annar og stærri hálfhringur. Hlutföll eru svipuð og í stafnum B. Tölunni máttu ekki loka að ráði vinstra megin. Þá er hægt að mislesa hana sem töluna 8.

4 4 4 4

4 4

Talan 4 byrjar á staflegg. Að honum loknum lyftirðu pennanum. Seinni drátturinn, skái niður á við til vinstri, byrjar á sama stað og sá fyrri. Honum lýkur þegar komið er tvo þriðju af hæð tölustafsins niður að grunnlínu. Þar myndarðu horn og gerir þverstrik til hægri. Það fer ríflega yfir legginn.

Til viðbótar

Góð hlutföll fást í tölunni 4 með því að hafa plúsmerki í huga.

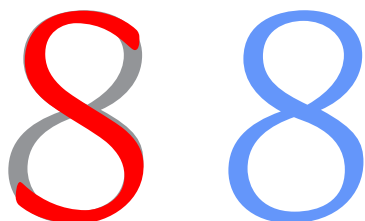
O O O

Stafurinn O er breiðari en núll. Þeir sem vilja auðkenna núll svo ekki verður um villst geta gert það með depli í miðjunni eða skástriki sem ekki er breiðari en talan sjálf.

Talan 5 byrjar á stuttum staflegg. Hann nemur staðar fyrir ofan miðju. Þar myndarðu horn og beygir til hægri. Næst er gerður rúmur hálfhringur eins og í tölunni 3. Að lokum lyftirðu pennanum og bætir við þverstriki að ofan.

Töluna má ekki að skrifa með neinni annarri slóð. Lokastrikið kemur í veg fyrir misskilning. Annars er hægt að ruglast á henni og stafnum S, tölunni 3 og hræðilega illa skrifaðri tölunni 8.

Til viðbótar

Töluna 8 er auðveldara að skrifa með stafinn S í huga.

Núllið og talan 6 eru svipuð. Vinstri helmingurinn er gerður fyrst. Eftir beygjuna að neðan skrifarðu hægri hliðina upp á við og til vinstri. Í tölunni 6 réttirðu úr boglínunni, svo að henni lýkur við vinstri legginn miðjan.

Talan 7 er einföld. Hún byrjar á láréttu striki til hægri. Það nemur staðar, myndar horn og síðan skáa til vinstri niður að grunnlínu. Talan er svipuð stafnum Z án neðsta striksins.

Þverstrikið á tölunni 7 þarf að vera lárétt. Og skáinn verður að hallast nóg til þess að hún verði ekki mislesin sem talan 1.

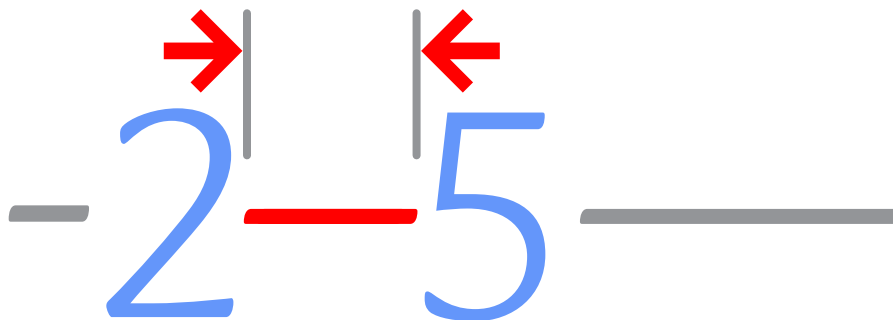

Talan 8 hefst eins og stafurinn S: bogi til vinstri, skái niður og til hægri og síðan annar bogi til vinstri. Svo heldurðu áfram til sama staðar og þú byrjaðir með boglínu, skáa upp til hægri og að lokum boglínu til vinstri. Neðri hlutinn á að vera dálítið stærri en sá efri.

Þessa tölu má ekki skrifa með öðru móti. Einn hringur ofan á öðrum kann að vera auðveldari. Og sumum þykir skemmtilegt að skrifa hana með því að loka tölunni 3 vinstra megin. En þegar hratt er skrifað valda frávikin misskilningi.

Talan 9 er ekki talan 6 á haus. Þú byrjar efst á litlum hring. Vinstri hliðin er skrifuð fyrst, eins og á núllinu. Þegar komið er upp aftur snýrðu við og gerir boga niður að grunnlínu.

Mislöng

Til vinsti er bandstrik, stutt og skiptir orðum. Í miðjunni er hálf þankastrik. Það er haft milli talna, til dæmis „2-5. grein“. Hægra megin er þankastrik sem afmarkar innskot í texta.

Enskar gæsalappir (66 99)

Íslenskar gæsalappir (99 66)

Tilvitnunarkerki eru svipuð í laginu og tölurnar 6 og 9. Sumir muna betur hvernig þær eiga snúa í íslensku með því að kalla uppsetninguna 99 66. Í íslenskri notkun er fyrri parið á grunnlínunni, það seinni á lofti.

Smælki

LATNESKA stafrófið er meira en 25 alda gamalt. Það er umvafið reglum og venjum sem oft stangast á. Hér dæmi um það.

Frönsk tilvitnunarkerki, *guillemets*, snúa hornunum út: « ». Þeirri hefð fylgja Norðmenn. Útlitsins vegna kölluðu Þjóðverjar þau gæsalappir en sneru hornunum inn á við: » «. Danir gera það líka enda fengu þeir mikið af prent hefð sinni frá þeim. Íslendingar nota tilvitnunarkerki að núverandi þýskum sið, svona: „ “.

Uppnefni

Sum leturorð hafa skolast til. Broddar eru of oft kallaðir kommur og talað er um kommu, punkt og tvípunkt yfir staf. Það er ekki gott.

Broddur, depill og tvídepill eru hljóðtákn. Komma, punktur og tvípunktur eru greinarkerki.

Ruglingur á orðunum broddur og komma getur valdið misskilningi.

Komma=rangt Broddur=rétt

Sumir sem ekki vita betur nota kommu í staðinn fyrir brodda. Þær spilla skiltum og bókarkápum, auglýsingum og legsteinum.

á é í ó ú ý Á É Í Ó Ú Ý

Best er að hafa brodda nokkurn veginn yfir miðjum stöfum. Hallinn á þeim ræðst af eðlilegri sveifluhreyfingu hægri handar.

Ef broddar eru of neðarlega geta stafirnir orðið lágkúrulegir. Það sýnir dæmið hægra megin. Ekkert er því til fyrirstöðu að broddur sé hærri en yfirleggir.

Sama gildir um tvídepla og brodda. Þeir eiga að vera nokkurn veginn yfir miðjum staf og í hæfilegri hæð. Tvídepillinn yfir stafnum O lengst til hægri er of neðarlega og allt of gleiður þar að auki.